

SEPTYNIOLIKTOJI JONO JABLONSKIO KONFERENCIJA

Lietuvių kalbos institute 2009 metų spalio 9 dieną įvyko 17-oji Jono Jablonskio konferencija „Kalbos variantiškumas ir kalbinės nuostatos“. Lietuvių kalbos instituto ir Vilniaus universiteto Lietuvių kalbos katedros surengtoje konferencijoje perskaityta aštuoniolika pranešimų. Kaip ir praėjusiais metais, nemaža dėmesio skirta sociolingvistikos klausimams, pristatyti ir aptarti naujaisių šios kalbos mokslo šakos tyrimų rezultatai. Džiugu, kad susilaukta ir svečių iš užsienio – konferencijoje dalyvavo ir pranešimus skaitė keturios Latvijos mokslininkės.

Pirmoje konferencijos dalyje buvo pristatytas bendras lietuvių ir latvių projektas „Baltų sociolingvistika (*BalSoc*): kalbinė visuomenės savimonė Lietuvoje ir Latvijoje“ (vad. Loreta Vaicekauskienė), jame išsamųjų interviu metodu tirtos Lietuvos ir Latvijos žurnalistų nuostatos dėl viešosios kalbos, kalbos kokybės ir kalbos politikos. Panagrinėjus latvių žiniasklaidos atstovų požiūrį į kalbų konkurencinius santykius ir žodyno atranką kalboje, paaiškėjo, kad daugeliu atvejų teorinius žurnalistų įsitikinimus atspindi ir jų kalbėjimo praktika (Ina Druvietė, *Televizijos ir radijo žurnalistų kalbinės nuostatos: teorija ir praktika*). Taip pat aiškintasi, kiek požiūris į norminę kalbą priklauso nuo respondentų profesijos ir individualių asmens ypatybių. Tikėtina, kad dauguma žurnalistų yra linkę į nuosaikios kūrėjo asmenybės tipą, kuriam priskirtinos tokios ypatybės kaip kalbos ekspresyvumas, vaizdingumas ir savitumas, kaip priešprieša kalbos standartiškumu, taisyklingumu ir vienodumu pasižyminčiam „konstruktoriaus“ tipui. Linkstama manyti, kad žiniasklaidos atstovų profesionalumas įtakos kalbinėms nuostatoms neturi, kitaip nei žurnalistų darbo pobūdis, laidos adresatas ir tipas (Loreta Vaicekauskienė, „*Kūrėjai*“ ir „*konstruktoriai*“: asmenybės tipo įtaka kalbinėms nuostatoms).

Kalbėsenos variantiškumą lemia bendravimo aplinkybės ir komunikaciniai tikslai – paprastai praktikoje atskiriama viešoji ir privačioji kalbos vartoseną, taikomasi prie adresato. Viešai dažniausiai stengiamasi kalbėti

taisyklingiau, sklandžiau ir estetiškiau, bendraudami privačiai kalbos vartotojai sau leidžia daugiau – kalba laisviau ir šiurkščiau (Jurgita Girčienė, *Žurnalistai apie vartosenos srities ir adresato įtaką kalbėsenai*). Respondentų nuomonė apie galimas grėsmes lietuvių kalbai įvairuoja: vieni mano, kad grėsmių nėra, kiti – kad ilgainiui lietuvių kalba gali virsti kalbų mišiniu, tačiau aiškos koreliacijos tarp respondentų pritarimo ar nepritarimo kalbos priežiūrai ir pastebimų grėsmių kalbai nėra pastebėta (Laima Nevinskaitė, *Grėsmės kalbai ir poreikis ją reguliuoti: žurnalistų požiūris*).

Iš latvių tyrimų duomenų aiškėja, kad bendrinės kalbos prestižas visuomenėje didesnis negu šnekamosios, kuri laikytina kalbos atmaina, esančia už bendrinės kalbos ribų. Pastebėta, kad tarminio kalbos kodo pasiskirstymas yra žymėtas teritoriškai, o socialinių sluoksnių stratifikacija ryškėja tiriant žargono vartosenos ypatumus (Linda Lauzė, *Latvių kalbos atmainų funkcijos ir vartosenos sferos: radijo ir televizijos žurnalistų nuomonė*). Apskritai sąvoką *prestižinė kalba* linkstama sieti su aukštuomene ir samprotaujama, kad, pavyzdžiui, prestižinės lietuvių kalbos nėra, nes nėra ir aukštuomenės sluoksnio, arba prestižine laikoma bendrinė, norminė kalba. Kalbos etalonais laikytini viešosios erdvės kalbėtojai – aktoriai, politikai, laidų vedėjai, tačiau esama ir nuomonių, kad kalbos, kaip individualumo išraiškos, nukopijuoti negalima. Respondentai taip pat atkreipė dėmesį į polinkį viešojoje vartosenoje mėgdžioti prastos kalbos pavyzdžius (Rasolė Vlardarskienė, *Žurnalistų požiūris į prestižinę kalbą ir kalbos etalonus*).

Antrajame posėdyje daug dėmesio skirta 2007–2009 m. projektui „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ (*Miestai ir kalba*, vad. Meilutė Ramonienė). Jo tikslas – ištirti didžiuosiuose Lietuvos miestuose vartojamų kalbų ir tautinės tapatybės santykį ir numatyti su kalba susijusios tautinės tapatybės išsaugojimo perspektyvas. Tyrimo duomenys atskleidė, kad darbo aplinkoje dažniausiai bendraujama lietuviškai. Įdomu tai, kad lenkai čia dažniausiai renkasi lietuvių arba rusų kalbą, o rusai – rusų kalbą. Anglų kalbos paplitimas darbo aplinkoje sietinas su amžiumi, išsilavinimu ir finansine padėtimi (Meilutė Ramonienė, *Kalbos, vartojamos darbe Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestuose*). Lietuvos lenkų bendruomenėje rusų kalba laikoma įprasčiausia, lietuvių – reikalingiausia, lenkų – gražiausia (kaip ir kitoms kalbinėms bendruomenės jų gimtoji kalba), išsilavinimo vis dažniau siekiama valstybine lietuvių kalba. Anglų kalbos įtaka šioje kalbinėje bendruomenėje nežymi, anglų kalbos skolinių vartojama mažiau nei lenkų bendruomenėje kalboje (Kinga Geben, *Vilniaus lenkų savimonė bei daugiakalbystė*).

Pastebėta, kad jaunesnio amžiaus Vilniaus ir Klaipėdos gyventojų tautinis tapatumas silpnėjęs nei vyresniųjų, jauni lietuviai labiau linkę save laikyti Europos piliečiais, kiek rečiau pasaulio piliečiais. Išryškėjo anglų kalbos mokymosi poreikis – didelė respondentų dalis norėtų, kad jų vaikai mokytųsi dvikalbėse lietuvių–anglų kalbų mokyklose, pastaroji kalba apskritai laikoma prestižiškiausia. Bet mokytis užsienio kalbų vis dar nėra populiaru, mažai mokomasi kitų Europos Sąjungos kalbų (Laima Kalėdienė, *Sociolinguistiniai lietuvių miestiečių portretai*). Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad keičiantis geopolitinei situacijai tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse *gimtosios kalbos* sąvoką apskritai reikėtų tikslinti, atsižvelgiant į šiuolaikinę daugiakalbystės situaciją (Ala Lichačiova, *Gimtosios kalbos sąvoka kaip mokslo ir refleksijos objektas*).

Be minėtų projektų, konferencijoje gvildintos ir kitos aktualios sociolinguistikos temos. Konferencijos viešnios pristatė Latvijoje taikomą kalbinių kompetencijų vertinimo sistemą ir su ja susijusias problemas (Resija Zauerė, *Sociolinguistinės kalbinių įgūdžių tyrimo galimybės*), aptarė Latvijos bendrojo lavinimo įstaigose vartojamų kreipinių formų ir sociolinguistinių veiksnių koreliacijas (Anda Blūmanė, *Sociolinguistinė kreipinio vartosenos analizė: koreliacijos dėsniai Latvijos bendrojo lavinimo įstaigose*). Taip pat pristatytas tarminio kalbėjimo vertinimo tyrimas pagal perceptyviosios dialektologijos metodiką, kuris parodė, kad tarminio kodo taisyklingumo įvertį lemia panašumas į bendrinės kalbos kodą, todėl aukštaičių šnektos laikomos taisyklingesnėmis už žemaičių (Daiva Aliūkaitė, Erika Merkytė, *Taisyklingumo konceptas ir tarminiai kodai: nuostatų tyrimas*). Atkreiptas dėmesys į sutrikusios klausos asmenų ir girdinčiųjų kalbinio sąmoningumo ir kalbinių nuostatų skirtumus, kuriuos lemia skirtinga kalbinė aplinka ir skirtinga kalbinė patirtis (Benita Sušinskaitė, *Girdinčiųjų ir sutrikusios klausos bendruomenės narių kalbinės nuostatos*). Gal kiek labiau nutolstant nuo konferencijoje keltų klausimų epicentro, bandyta aptarti iš įmonių pavadinimų bei kitų viešųjų užrašų ryškėjantį Kauno miesto veidą, pasak pranešėjų, įgyjantį vis daugiau buitinio stiliaus bruožų (Lina Bačiūnaitė–Lužinienė, Ramunė Juodeikytė, *Kaune paslaugas teikiančių įmonių pavadinimų analizė*).

Apie buitinio stiliaus apraiškas viešojoje kalboje buvo kalbėta ir daugiau. Profesorė Regina Koženiausienė (*Žargoninės leksikos paskirtis viešajame žurnalisto diskurse*) nagrinėjo žurnalisto Rimvydo Valatkos politinių komentarų paslėptąsias neprestižinio registro vartojimo priežastis ir tikino, kad motyvuotas neprestižinės žargoniškos leksikos vartojimas politiniuose ko-

mentaruose kuria daugiabalsiškumą, kuris padeda tiksliau apibūdinti polemizuojančias puses. Apskritai, žvelgiant iš kitose Europos kalbinėse bendruomenėse vykstančių žargonizacijos ir konversacionalizacijos procesų perspektyvos, žargonybės ir ekspresyvūs posakiai ar kiti šnekamosios kalbos elementai politiniame diskurse vis dažniau pasigirsta politinių akcijų metu siekiant atkreipti rinkėjų dėmesį, kai kuriais atvejais ir parodyti politines nuostatas (Giedrius Tamaševičius, *Kodėl ministrai kartais prabyla jaunimo žargonu?*).

Konferenciją gražiai užbaigė Rita Miliūnaitė (*Interneto komentuotojai apie nepriesagines moterų pavardes*), pristatydama interneto komentarų tyrimo metodiką ir atkreipdama dėmesį į tai, kad juose vyrauja ne faktinė (kalbinė), o emocinė ir pragmatinė, taip pat vertybinė ir sociopsichologinė argumentacija. Tiesa, reikia pridurti, kad jos pranešime aptartų diskusijų dėl nepriesaginių moterų pavardžių eiga atskleidė dialogo tarp kalbos normintojų ir vartotojų trūkumą.

Konferencijos tezės, parengtos Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriaus, publikuojamos Lietuvių kalbos instituto interneto svetainėje*.

Gauta 2009 12 21

SKAISTĖ ALEKSANDRAVIČIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

skaiste.aleksandraviciute@lki.lt

* Žr. http://www.lki.lt/LKI_LT/index.php?option=com_content&view=article&id=469:jono-jablonskio-konferencija1&catid=1:naujienos&Itemid=2